

A NÉPIES MŰDAL ÉS AZ ÚJ STÍLUSÚ NÉPDAL KAPCSOLATAI

Régóta nyilvántartjuk, hogy a népdal az AA⁵BA és AABA formát a műdaltól örökölte. Az AA⁵A⁵A és ABBA formát viszont az új népdal megkülönböztető formai sajátosságának tartottuk. Joggal hangsúlyozta viszont Jagamas János legutóbb,¹ hogy a népies műdal Kerényi-féle összefoglalásában² 12 ABBA formájú dal szerepel. Meg kell tehát vizsgálni ezt a kérdést, de megbízható feleletet csakis akkor kapunk, ha a kérdést a népies műdal és az új népdal teljes összefüggésében vesszük szemügyre.

Alapul ehhez csak Kerényi összefoglalását vehetjük, bár véleményünk szerint válogatása nem ad teljesen jellemző képet a népies műdal egészéről. Sok olyan darab nincs benne, csak a Függelékben van felsorolva, amit országosan elterjedtként ismerünk, néhány darabja viszont kiűt a „magyar nóták” világából, és a 900-as évek elején már biztosan nem volt általánosan ismert. Mégis, nagy általánosságban arányai megfelelhetnek a valóságnak, egyébként pedig ez az egyetlen olyan összeállítás, amelyben a keletkezés — vagy felbukkanás — ideje (időpontjai) és a vélt vagy valóságos „szerzők” fel vannak tüntetve, tehát az adatok történetileg értékelhetők.

Azonban mielőtt anyagát elemeznénk, egyes nem idevaló darabjait le kell vonnunk belőle. Kerényi ugyanis kétségtelen népdalokat is bevett kötetébe, s néhány olyat is, ami inkább minősül új stílusú népdalnak, mint népies műdalnak. 9 ilyen van a gyűjteményben. Kétségtelen népdal a két kvintváltó dallam, még ha az egyik (57) hangszeres figurációival el is mossa az ötfokúságot. De olyan tipikus 6 soros kvintváltó táncdallam, mint egy sor hasonló, amit a MNT VIII. kötetében talál az olvasó. Ezek mindegyike ugyanilyen joggal szerepelhetne itt, vagy inkább ugyanilyen joggal nem lehet idesorolni.³ A másik pedig (11)⁴ olyan tipikus 7 szótagos dudaritmusú kvintváltó, aminek műdallá nyilvánítása teljesen érthetetlen. „Szerzője” nincs, először Tóth István „Áriák és dalok...” kéziratos gyűjteményében (1832) tűnik föl. Minthogy a 17/18. század fordulójától kezdve sorra följegyzik a legnépszerűbb cigány-játszotta, népi táncdalainkat kéziratossá vagy nyomtatott kottákban,⁵ egy ilyen népi dallam följegyzése,

¹ Jagamas János, *A népzene mikrokozmoszában* (Bukarest 1984) 58.

² Kerényi György, *Népies dalok* (Budapest 1961).

³ A Magyar Népzene Tára VIII (sajtó alatt) 53. típus: *Haj Dunáról fúj a szél*, 54: *Zörög a kocsi*, 55: *Igy tedd rá*.

⁴ Rokon dallam Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest 1924) 54/ab példa.

⁵ Lásd erről a *Magyarország Zenei története* II. kötetének a népdalról írt fejezetét (kéziratban).

kiadása — akár népi szövegével, akár mással fölcserélve — semmiképpen nem jelenti azt, hogy a „magyar nóták” közé tartozik. Ugyanígy nem műdal a 201. lapon közölt dudánóta, amelynek már közöltem félhangos ötfokú változatát és cseremiszt páriját.⁶

Ezek a kétségtelen esetek feljogosítanak néhány kevésbé feltűnő téves besorolás kiigazítására is. Három ABBA és két AABA formájú dal szerintem nem műdal, hanem új stílusú népdal, még ha melodikájuk nem ötfokú, hanem diatonikus vagy esetleg éppen modern dúr is. Egészen biztos, hogy a stílus kialakulásának kezdetén főleg ilyen dallamok keletkeztek, s az ötfokúság, általában a népdalszerű melódika később és fokozatosan jutott egyre nagyobb szerephez a stílusban. 115 dúr, de 141 és 159 aeol, az AABA formájúak pedig vagy hiányosak (185), vagy szo-pentatonok, legalább is a 117-nek népi párja: „Stolac alatt van egy magas sírhalom”.⁷ Ennek a dalnak esetében világos, hogy a plagális forma utólagos változtatás a műdalban, hiszen ugyanaz a sor előzőleg kétszer lemegy az alsó szo-ra, s csak a végén kanyarodik fel a dúr tonikára, míg a népdalban megmarad lenn az utolsó sorban is. A népdal három A-sora tiszta ötfokú. A műdalok plagális sorai sosem végződnek lenn az V. fokon: ha le is mennek odáig, mindig visszakanyarodnak a do-ra. Itt ez a végső „felkanyarodás” világosan másodlagos jelenség. Különbözik a népdal szövegében a török emlegetése csakis a boszniai okkupációra utalhat (1878, az első írásba-foglalás 1879!), és arra vall, hogy a cigánybandák táncdallamai után megkezdődött a katonanóták divata és felhatolása is a felsőbb rétegekbe. (Különbözik erre mutat a 115 jegyzetben közölt néhány további szövege is valamint a kottákban található „katonanóták” megjelölés.) Az is döntő, hogy ezekhez a darabokhoz többnyire nincs szerző megjelölve, vagy ha van, egyszerre kettő is szerepel, ami világossá teszi, hogy az adatoknak nincs semmi hitele. Mind olyan késői időből van nyilvántartva, amikor már kétségtelenül éltek új dalaink (az 1870-es évekből). A 185 A-sora tiszta do-pentaton, B-sora is hiányos: fa van benne, de ti nincs; ritmusa pedig kétségtelenül népdalra vall, szövegéről nem is szólva. Mi Kerényivel szemben Bartóknak adunk igazat, aki (125 sz. alatt) a népdalok közé sorolta.

Más eset 205. ABBA formája ellenére is idegen jellegű, minden vonásában eltér az új stílus darabjaitól. De nem is népies műdal! Idegen eredetű népdal, mint annyi száz a teljes magyar népdalkincsben. Sem „adat”, sem stílus nem indokolja, hogy „magyar nótává” minősítsük.

Ennek a 9 dallamnak levonása után 188 darabot kell számításba vennünk. Mindenekelőtt tekintsük át őket formai szempontból. (A kimutatásban használt jelek magyarázata a következő. Felül szám: szekvencia fölfelé, két-három stb. hanggal, ugyanaz lent: szekvencia lefelé. v=variáns, k=kadencia-eltérés, +k=hosszabb betoldás a sor végén. A/2 a sor első vagy — többnyire — második fele. A zárójelbe tett eltérés nem minden felsorolt darabban jelentkezik. Kis betű: rövid sor.)

AA ³ A _k ³ A(/2)	174, 200
AA ⁴ A _k ⁴ A	60
AA ⁵ A _(vk) ⁵ A	98 (1783 Bartalus), 126, 133, 147, 170 (AA ⁵ A _{v+k} ⁵ x+A), 176 = 6 db = 3.1%

⁶Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje* (Budapest 1981) 241/a-c példa.

⁷Bartók Béla, *A magyar népdal* (Budapest 1924) 112. példa.

$AA^{2,4}A^{5,7}B$	79
$AA^5A_{vk}^5B$	24, 145, 153 ($AA^5A_{+k}^5A/2$)
AA_2kAkb	41
AABA	33 (1844) 122, 143, 155, 157, 163, 165, 166, 169, 172 (=AABA/2), 180, 182, 186, 189, 193, 195, 196, 197 =18 db = =9.5%
AA^2BA_k	179
AA^4BA	18
$AA^5BA_{(v)}$	13 (1832) 20, 22, 30, 37, 62, 66, 68, 70, 105 (=AA ⁵ A ⁵ /2 A _v) 107, 108, 119, 125, 128, 137, 138, 142, 149, 151, 152, 167, 168, 173, 177, 181, 188 =27 db = 14.3%.
AA_kB	32
$AA_{(k)}BB_{(k)}$	35, 52, 123, 199
$AABB^2$	9
$AA_{2-3}BB_k$	51
AA_2BB_2	90
$AAb+b_2b_3+b_4$ (=AABC)	17
$AA_{(k)}BC$	12 (1832), 23, 39, 42, 46, 48 (=AABc) 53, 55 (=AABc), 59 (=AABc), 61, 72, 78, 80, 81 (=AABc), 85, 92, 100 (=A+refr/A+r/B/C+r ₂), 110, 112, (=AAb+b ₂ b ₄ +c), 113, 116, 118, 120 (=AAb+b ₂ C), 121, 131 (=AAB ⁸ B/2+C), 132, 136, 151, 152, 175 (=AABc+A/2), 184, 187, 194, 203 =34 db =18%
AA_k^2BC	28, 86
AA^3BC (=AA ³ Bc+A _{1/2})	77, 702
AA^5BC	74, 109, 144, 161 (=AA ⁵ b+b ₂ +b ₃ +b ₄ C)
AA_2BC	63, 75, 164 (=A ₂₋₃)
AABCD	204
AABCDE	50
ABA_kC	129, 156
ABA_kC+C	111
$ABB_{(k)}A_{(k)}$	54 (1851, 1852), 76 (=a+a BB _k a+c), 88, 104, 130, 150, 171, 191 =8 db =4.2%
$ABB_{(k)}C$	15, 27, 29, 43 (=ABB _{vk} A _{vk}), 99 = 5db
ABB_2C	25, 146
ABC (=a+aBC vagy aaBC?)	21, 44
$ABCA_{(v)}$	67, 71, 84, 96, 127, 192 =6 db
ABCB (=A+A ₂ /A+B/C+D/A+B)	64, 93
ABCB ₅	26

ABCD	10, 14, 16, 19, 31, 36, 38, 40, 45, 58, 65, 69, 73, 82, 83, 87 (=AbCD), 89, 91, 94, 95, 97, 101, 102, 103, 106, 114, 124, 134, 135 (C=c+c), 139, 140, 148, 154, 158, 160, 162 (C=c+c ₅), 178, 183, 190, 198 =39 db =20%
$a+b/c+b^2/d+e/c+b(=ABCD)$	34
$a+b/c+b_5/d+b_5/e+f(=ABCD)$	56
ABCDE	49
$a+a/b+c/b+d/a+e/f+e+f_k$	47
Összesen: 37-féle forma	

Amint látjuk, 37-féle forma szerepel, tehát óriási a „szóródás” felépítés tekintetében. Még nagyobb volna, ha a zárójelben feltüntetett további alformákat is tekintetbe vennénk. Ezek ugyanis jellemzők, mert számtalan belső kisebb rész-ismétlést vagy szekvenciát mutatnak ki, amelyek a főformákban is nagy tarkaságban jelentkeznek. A sokféle föl- és lemenő szekvencia-fajtából az új népdal csak a kvinttel fölmenőt választja, ami kétségtelenül régi kvintváltó stílusának hatása.

Nagyobb tömeggel két vissza-nem-térő forma emelkedik ki: az ABCD és az AABC. Még ha igaz volna is, hogy a nép az új stílusban jelentkező mind a négy visszatérő formát a műdaltól tanulta, akkor is öntudatos, saját ízlésre vallana, hogy ebből a tömördek formából — a legnagyobb tömegű nem-architektonikus formákat figyelmen kívül hagyva — kiválasztotta ezt a négy architektonikus-visszatérő, 2 sorból építkező, tehát szimmetrikus formát. (Az ötödik visszatérő forma nem szimmetrikus: ABCA.)

Igaz, az AA⁵BA és AABA is kiugró számmal van képviselve. Ám ezeknél kétségtelen is a műdal elsőbbsége, hiszen ezek a formák a középkor illetve a reneszánsz óta élnek vagy alakulnak a műzenében, s a népies műdalirodalomban is korábban tűnnek föl, mint ahogy a népdal új stílusát keltezhetjük. (Az AA⁵BA 1790+1832-től kezdve, az AABA 1844-től.) Mindez nem áll a két jellegzetes népdal-formára, az ABBA-ra és AA⁵A⁵A-ra. Ezeknek itteni első darabjai 1851-től illetve 1873-ból valók. Vagyis vagy egybeesnek az új népdal első föltűnésével (1851), vagy a már kétségtelenül létező stílussal egyidejűek (1873, Bartalus gyűjtéséből, akinek kiadványában már 30 új stílusú népdalt találhatunk). Ugyanekkor ezek igen kis számú csoportok; alattuk már csak két 4-5 darabnyi és számos 1-2 darabbal képviselt csoport található a kimutatásban.

Az első ABBA formájú műdal Füredi és Mátray „népdal-kiadványaiban” jelenik meg, akik nem nevezik senki „szerzeményének”, s Mátray ugyanott az első igazán új stílusúnak tartható népdalt is közli.⁸ A műdal — Kerényi 58 — felépítése, ritmusa teljesen népdalszerű, mindössze a vezetőhangos, modern moll dallamfordulatok műdalszerűek.

Már a 76 formája is (a+aBB_k+c), ritmusa is idegen a népdaltól. Még idegenebb 88: B-sorai terccel vannak följebb A-nál. Ritmusa viszont a népdalok hatását mutatja. 104 plagális A-soraival tér el az új népdalok stílusától. Ugyanez és az 1 (3) 1 kadenca-sor idegen a 130-ban. 150 B-sorai a tercről emelkednek föl az (5) -ös záratra, A-sorai plagálisak. 170-nek furcsa toldása a negyedik sor elején népdalszerűtlen. 191 is a

⁸ Lásd 10. sz. = Vargyas Lajos, *A magyarság népzeneje* (Budapest 1983) 264/a példa.

tercről kapaszkodik föl az ⑤ -ös kadenciára, másik B-sora pedig nagy eltéréssel még följebb: nem is igazi ABBA forma!

Mindez a sokféle eltérés a „klasszikus” népi, új stílusú formáktól, valamint a kései és szórványos megjelenés — szemben a népdal nagy tömegű, egységes (részleteiben is egységes) és korábbi, vagy legalábbis egyidejű megjelenésével azt igazolja, hogy nem a népdal vette át a műdaltól annak két forma-típusát, hanem fordítva, a kialakult, nagy tömegű, egységes, új népdalformákat utánozták több-kevesebb sikerrel (inkább eltéréssel, mint sikerrel), a magyarnóta-szerzők.

Vagyis továbbra is fenntarthatjuk azt a korábbi véleményünket, hogy az ABBA és AA⁵A⁵A forma a nép alkotása és az új stílusú magyar népdal megkülönböztető sajátága. A műdalban a népdal hatása alatt jelentkezett. A hatás a két stílus között tehát kétoldalú volt: először a műdal hatott a népdalra, azután a népdal hatott vissza a nótaszerzőkre.